

550/67
LL Y TH Y R.

David Y gwir Barchedig

Thomas

DAD yn NUW, 4/10

RYSIART DAFIES, D.D.

ESGOB Ty Ddewi,

His AT Y *Book*

C Y M R Y.

Yr hwn LYTHYR a 'sgrifennodd efe at ei
Gyd-wladwyr, o flaen Cyfieithiad *William*
Salsbri o'r Testament newydd, i'w han-
nog hwy i ddarllain a defnyddio
Gair DUW.

Y TRYDYDD ARGRAFFIAD.

CAERFYRDDIN,

Argraffwyd gan IOAN ROSS, yn HŲOL-Y-PRIOR.

M,DCC,LXXIV.

Dad Thomas will be
my. of
all the way to the end

Nid os ini ond Dau led
yn siwr ar ol ein Gynud ynghyd
Jhai i lawenud Pur ne
ar thell i boini i benud

Nafy Down an obediol Drist
am neb y ngriost a hynant
Medd. Poll or Goffmaent
guda as ef y ngriost a hynant

DARLLENYDD.

Ddarllenydd Anwyl,

DAU beth fydd (yn bennaf) yn eisiau ar Ddynion, yn enwedig y cyfryw ag fydd â'r Efengyl, &c. ganddynt: Hynny yw; 1. Eisiau gweled beth yw eu *gwir eisiau*. 2. Eisiau cael cyflawni eu *gwir eisiau*. Y Llythyr canlynol (i'm tyb i) a ddengys y naill ac a gyfarwydda i'r llall.—Y mae ar bawb eisiau adnabod Duw ac adnabod eu hunain; eithr pa fodd yr adnabyddwn heb y drych ysprydol, Y Gair, yr Efengyl, yr hwn fydd yn hyrwyddu Duw yng NGHRIST, a ffordd iachawdwriaeth trwy GRIST. Ni's gallwn weled yn *ysprydol*, heb oleu'r gair, mwy na gweled yn *naturiol*, heb oleu'r haul. Pa mor greulon, gan hynny, yw'r fawl a chwennychant gadw'r Efengyl oddiwrth y Cymry, neu guddio'r Yfgyrthur rhagddynt, dan orchudd yr iaith *Saesonaeg*, &c. A'r rhyw honno o Fugeiliaid goneft y mae † Awdur hyawdl yn Gymraeg yn eu trin fel y canlyn:

“ Yn wir chwith iawn yw dal fulw ar lawer
 “ o Eglwyswyr Cymreig yn byw ar bris E-
 “ neidiau Dynion, a bagad eraill o Gymry,
 “ yn cymmeryd arnynt eilun dylg a goruch-
 “ afaeth, heb ganddynt fri yn y byd ar iaith
 “ eu

† Mr. M. CYFFIN, yn ei Ragymadrodd, o flaen Diffynniad Esgob JUEL, yr hwn a droisai efe o'r Lladin i'r Gymraeg.

“ eu Gwlad, eithr rhuffo ei dywedyd, a chy-
 “ wilyddio ei chlywed, rhag ofn ishâu ar eu
 “ gradd a’u cymmeriad; heb na medru
 “ darllain, na cheisio myfyrio dim a f’ai â
 “ ffrwyth ynddo’n Gymraeg, megis mynnu
 “ o honynt i bobl dybied fod cymmaint eu
 “ rhagorfraint hwy, na weddai iddynt (fy
 “ eneidiau gwynnion) ostwng cyn isfeled ag
 “ ymyryd â dim Addysg gymreig.” Mewn
 lle arall fel hyn; “ Rhyw wr eglwysig o
 “ Gymru, mewn eisteddfod, pan grybwyll-
 “ wyd am roi cennad i un celfydd i breintio
 “ Cymraeg; yntef a ddywedodd, Nad cym-
 “ mwys oedd gadael preintio math yn y byd
 “ ar Lyfrau Cymraeg, eithr ef a fynnai i’r
 “ Bobl ddyfsgu Saesonaeg, a cholli eu Cym-
 “ raeg; gan ddywedyd ymhellach, Na wnai
 “ yr Bibl Cymraeg ddim da, namyn, llawer
 “ o ddrwg. Wele, onid rhinweddol a na-
 “ turiol oedd, fod Eglwyswr fel hyn? A
 “ allasai ddiawl ei hun ddywedyd yn am-
 “ genach? Nid digon oedd ganddo ef
 “ yspeilio’r cyffredin o’u da daearol, ond ef
 “ a fynnai gwbl anrheithio eu heneidiau
 “ hwynt hefyd. ‘Herwydd, pwy ni w’yr,
 “ mor amhossibl fyddai dwyn yr holl bobl i
 “ ddyfsgu Saesonaeg, ac i golli eu Cymraeg;
 “ ac mor resynol yn y cyfamser fyddai colli
 “ peth aneirif o eneidiau dynion, eisiau dysg
 “ a dawn i’w hyfforddi? ond tebyg oedd
 “ hwn i’r Ci yn gorwedd yn y Presb, ni
 “ wnai na bwyta Gwair ei hun, na gadael i’r
 “ Ych bori ’chwaith? Na b’o gwell helynt
 “ ei

“ ei enaid ef nac oedd ei ystyriaeth fo am
 “ eneidiau eraill. Dywettet pawb, *Amen*,
 “ ac na chlywer byth mwy fon am dano.”—
 Diammeu, fod y Cymry o athrylith a natur-
 iaeth mor barod i ddysgu daioni ag un genedl
 tan y nef, o’s gellir eu perfwadio mai *daioni*
 yw; am hynny edryched Offeiriaid ac Ath-
 rawon, na fyddont yn achos tramgwydd i’r
 Cymry, trwy athrawiaeth gau a buchedd
 ddrwg.

Y mae’r Llythyr hwn yn brawf, fod gynt
 yng Nghymru wyr urddasol, ac *Esgobion* rai
 yn hyfforddus yn y Iaith Gymraeg; ac yn
 medru hyfforddi eu cydwladwyr yn y llwybr
 cul sy’n arwain i’r Bywyd. Gobeithio bydd
 i’r coffadwriaeth o honynt gyffroi eiddigedd
 dduwiol mewn rhai etto i gánlyn y cyfryw
 siamplau’r hagogol. Anwyl Gymro, pwy
 bynnag wyt, fydd etto heb adnabod Duw,
 na chael ganddo galon newydd, mi a fynwn
 dy gynghori yn ddioed, i lefain arno gyd â’r
Salmydd, Arglwydd, dysg i mi dy gyfraith;
agor fy llygaid, fel y gwelwyf bethau rkyfedd
allan o’th air ai. Ond gan y dichon hwn,
 ysgatfydd, ddyfod i leoedd, ac at ddynion,
 na’s deuaſ fi byth, ac na’s gwelaf fi eu hwy-
 nebau, y tu yma i dragywyddoldeb; mi a
 welais yn addas i ail argraffu’r Llythyr
 canlynol, yr hwn a ’sgrifennwyd gan un o
 frodorion Cymru (nid gan estron-ddyn na’s
 gŵyr iaith y defaid, ac na’s adwaen y defaid
 ei lais yntef, yr hwn fydd megis gwas cyflog,
 o’s caiff ef y cnaif, ni waeth ganddo pe b’ai’r
 Diafol

Diafol yn myned â'r Praidd) a 'sgrifennwyd, meddaf, gan Esgob o Gymro, er ys dau can mlynedd, ac uchod, sef, yn nheyrnasiad y frenhines Elisabeth, ac a breintiwyd o flaen yr Argraffiad cyntaf o'r Testament newydd yn Gymraeg, sef cyfieithiad Wiliam Salsbri, ac a fu'n fuddiol iawn i hyfforddi ac awchu blas y Cymry at air Duw, a hwy etto heb eu tynnu allan oddi tan dywyllwch Pabyddiaeth, ac heb ddyhuno o drym-gwsg rhagfarn ac anwybodaeth; ac fe ddylid cofio hyn wrth ddarllain y Llythyr canlynol, o's amgen ni fydd mor ddealladwy nac mor fuddiol i'r Darllenydd. Darllain, ystyria, a defnyddia yr hyn a gynhwysir ynddo; ac felly gobeithio y deui i *adnabod* dy *bun* yn bechadur, a Duw yn Iachawdwr, sef trwy iawn ddefnyddio dy freintiau gwerthfawr, gwrando a darllain gair Duw, a gweddio arno, fel y gwnai dy Deidiau gynt, megis y tyftia yr Awdur hwn: Felly gwna ditheu, ne's cael dy wisgo â'r un Cyfiawnder, a gorphwys yn yr un Nefoedd, gyd â'r OEN bendigaidd; yr hyn yw dymuniad dy ufudd Was, ac Ewyllyfiwr da dy Enaid,

Yn fydolwm a nobeithiol I. P. S. W.
Am neb y ng Nghrist a hunan
Medd Paul or corph maent gŵd
y ng nghartref y gogoi RTSIART agf
ne

RYSIART, gan Rad Duw,
Esgob *Mynyw*,

Yn dymuno adnewyddiad yr hen ffydd gatholig, a goleuni Efengyl Crist i'r Cymry oll, yn enwedig i bob mab enaid dyn o fewn ei Esgobaeth.

YN gymmaint a'm bod i yn gwybod yn yspys, lle ni welais â'm llygaid, fod pob gwlad o Rufain hyd yma, megis Germania fawr, Almaen, Polonia, Lloegr, a Phrydain, Ffraingc, Llydaw, Llychlyn, Iwerddon, a rhai wrth glun y gelyn yn yr Ital a'r Yspaen, ie, ac mewn ynysoedd, gorwledydd, ardaloedd a broydd eraill, yn awyddus ac â mawr groeso yn derbyn gair Duw trwy ail flodeuad efengyl ein Harglwydd Iesu Grifft, y mae yn dra salw gennyf dy weled ti wlad Cymru, a fu ryw amser gyntaf, yr awrhon yn dyfod yn olaf ynghyfrw ardderchog oruchafiaeth â hyn: deffro dithau bellach Gymro glan, fy anwyl a'm caredig frawd yng Nghrist Iesu: paid a'th ddigenhedlu, paid a'th ddifrawi, paid ag edrych i'r llawr, tremia i fynu tu a'r lle i'th banyw: na chwanega mwy o'm dolur, cadw i'th gof a ddywaid a'th wir gar: ystyria fydd tan dy law, cofleidia, ac erbyn attat yr anrheg nesol a ddanfonodd trugaredd yr Arglwydd i'th heddyw. Cofia yr hên amser, ymosyn â'th hynafiaid, chwilia'r ystorïau, ti a fuost gynt anrhydeddus, ac uchel dy fraint. Ni wna hi son am urddas, parch, ac anrhydedd bydol yr hen Frytaniaid: tewi a wna

am wrolaeth, dewrder, buddugoliaethau, ac anturiaethau y Cymry gynt; mi a ollyngaf heibio eu hamryw gelfyddydau hwynt, synwyr, dysg, doethineb, a'r athrylith ragorol (cyd byddai canmoladwy hyn oll, a digon o brofedigaeth rhagorfraint, ac uchelder ymysg pa nasiwn bynnag y ceffid hwynt) ac ni byddai anhawdd i mi roi trosos awdurdod o hen lyfrau cofion, ac ystoriau dilys, i gadarnhau a gwirhau, fod y cynneddfau a'r rhinweddau hynny oll yn amlach, ac yn helaethach ar y Brytaniaid yn yr hen amser nac ar un nasiwn ac ydoedd yw cymmydogaeth o'u hamgylch. Eithr nid ymyrraf fi ar ddim o'r rhai'n, dwyn cof a wnaaf am un rhinwedd ragorol a gyd-bwysa y rhai uchod oll, a'th harddai gynt, ac a roddai i ti ragorfraint a goruchelder, sef crefydd ddilwgr, crist'nogaeth bur, a ffydd ffrwythlon ddiofer. Canys y dywed Sabelius, ystoriawr, ddarfod i ynys Prydain dderbyn ffydd Crist yn gyntaf un o'r holl ynysoedd, ac nid heb achos; oblegyd yn y ddegfed flwyddyn ar hugain ar ol dyrchafiad Crist y daeth i'r deyrnas hon y seneddwr anrhydeddus Joseph o Arimathea, disgybl Crist, ac eraill disgyblion crist'nogaidd dysgedig gyd ag ef: y gwyr hyn megis ag y derbyniasant wir ffydd a chrefydd a christ'nogaeth gan Grift ei hun a'i apostolion, felly y pregethasant ac y dysgasant yn y deyrnas hon. Nid bychan y goruchafiaeth hyn, cael cennadwyr dysgedig ffyddlon i ofod sail a dechreuad ysprydol adeiladaeth ffydd Crist ymblith pobl. Y cynnyrch hwn a ffrwythodd ac a chwanegodd ar hyd y deyrnas hon o ddydd i ddydd, ac o flwyddyn bwy gilydd, eithr heb ei gadarnhau trwy gymmeriad cyffredinol â chyfraith y deyrnas hyd yn amser Lles fab Coel, yr hwn a alw y Lladinwyr *Lucius*, hwn a deyrnasai pan oedd oed Crist 180.. Amryw ystoriau a ddwedant i *Lucius* yn i amser ef yn gyntaf dderbyn ffydd Crist i'r deyrnas, a danfon rhai

rhai i Rufain at Eleutherius esgob yno, i ddeifyfu cennadwyr i roi bedydd ac i ofod Crist'nogaeth. A dyfod Faganus a Damianus a bedyddio y brenhin a gosod Crist'nogaeth yn yr holl deyrnas. Peth o'r ystori hon a ddichon fod yn wir, sef danfon o'r brenhin i Rufain, eithr nid am nad oedd Crist'nogaeth yn y deyrnas, ond herwydd mwy o sicrwydd wrth ei chael yn gyttun â chrefydd Rhufain, yr hon oedd enwog a mawr ei hawdurdod, (ac nid heb achos) canys iach a chrifft'nogaidd ydoedd crefydd a dysgeidiaeth Rhufain yn hynny o amser, heb chwaith lawer o chwynn dychymmyg dyn yn tyfu etto ymysg gwenith gair Duw. Hyn hefyd a allai fod yn wir, cymmeryd o'r brenin Lucius sedydd gan y cennadwyr hynny, a thrwy gyngor y rhai'n troi eisteddfau yr arch-ffaminiaid a'r ffaminiaid paganaidd i fod yn eisteddfau arch-esgobion ac esgobion crist'nogaidd. Ac yno cynnysgaeddu o'r brenhin yn gyntaf yr eglwys ag amryw fywyd, braint, ac anrhydedd bydol, a gosod rheoledigaethau a threfn ar wasanaeth Crist trwy nerth cyfraith ac awdurdod brenhinol. Hyn i gyd nid amheuaf ei fod yn wir o ystori Lles fab Coel. Eithr troi o Faganus a Damianus yr holl deyrnas mewn cyrr amser, megis y dywed yr ystori, a hynny yn ddiannod, ddirwystr, ddiwrthwyneb, od oeddent Baganiaid o'r blaen heb wybod oddiwrth Grifft, nid mor hawdd ei gredu. Canys cyd byddai ffydd Crist rhodd Duw, er hynny o wrandaw gair Duw y tyf, trwy waith yr Yspryd Glan, trwy fawr boen, a gwaftadol ddiwydrwydd y gwyr llên, y peryglorion, a'r eglwyswyr: ac nid gwaith un dydd un nos, yw ennill teyrnas faith boblog i ffydd Crist. (Yr hyn mwyaf a allasant apostolion Crist, pa wlad bynnag y delent, oedd gosod sail a chynnyrch crefydd Crist, yr hwn mewn yspaid o amser a helaethai ac a ai ar lled dros wyneb yr oll deyrnas oedd.

nafoed a'r gwleddydd.) Ac etto er hyn, cyd b'o achos i ammau llawer o ystori Lucius, am hyn yr y'm ni yn ei geisio yn bennaf yn y rhesym-mau hyn, ni ddaw'r pa un o'r ystoriau uchod a gredoch; canys ymhob un yr ydym yn gweled cael o'r Brytaniaid grefydd Crist yn ddilwgr ac yn berffaith. Canys (fel y dywedais uchod) iach ydoedd dysgeidiaeth Rhufain ar hynny o amser, a chyttun â'r ysgrythur lan, ac efengyl Crist. Am hynny, gwir grefydd Crist a gair Duw a harddai y Brytaniaid gynt, ac a ddygai iddynt ragorfraint a goruchelder. Ac os ammai neb fod hyn o rinwedd ar grefydd Crist a gair Duw: mi a atebaf iddo trwy awdurdod yr ysgrythur lan. Fel hyn y dywaid Moses wrth blant Is-rael, *Wle, dysgais i chwi ddeddfau a barn-edigaethau, fel y gorchymynodd yr Arglwydd fy Nwtu i mi; i wneuthur o honoch felly, yn y wlad yr ydych ar fyned i mewn iddi i'w meddiannu. Ced-wch gan hynny, a gwnewch bwynt: o blegyd hyn yw eich doethineb, a'ch deall chwi, yng ngolwg y bobl-oedd, y rhai a glywant yr holl ddeddfau hyn, ac a ddywedant, Yn ddiau pobl ddoeth a deallus yw'r genedl fawr hon. O blegyd pa genedl mor fawr, yr hon y mae Duw iddi yn nesau att, fel yr Arglwydd ein Duw ni, ym mhob dim a'r y galwom arno? A pha genedl mor fawr, yr hon y mae iddi ddeddfau a bar-nedigaethau cyfiawn, megis yr hall gyfraith hon yr ydwyf fi yn ei rhoddi heddyw ger eich bron chwi?* Deut. iv. 5——8. Yn y geiriau hyn, y mae yn hawdd gweled pa ragorfraint a gor-uchelder a ddwg cyfraith Dduw i'r cenhedlaethau a'i derbynio, ac a'i cadwo. Y Brytaniaid a dderbyniasant attynt gyfraith Dduw, gwir gre-fydd Crist, a'r efengyl fendigedig, a hynny yn gyfagos at amser Crist a'i apostolion ymlaen yr ynysoedd oll, ac a'i cadwasant yn bur ac yn ddi-lwgr yn hir o amser yn lew ac yn ffynnedig. Canys cyd byddai terfysg drablin ac ymlid creu-lon

lôn ar y Crist'nogion yn amser Dioclesianus yr ymerodr, yr hwn a gymhellodd lawer Cristion ymhob gwlad i wadu Crist'nogaeth. Er gallu o'r ymerodr trwy waith y cadpen Maximilianus Herculeus wneuthur llawer o'r Brytaniaid yn ferthuron ynghweryl Crist, a distrywio'r eglwys, a llosgi'r Biblau: ni allodd ef er hynny na diffoddi na gwyro eu ffydd hwy. Gwaed y merthuron yn wyr, yn wragedd, yn feibion, yn ferched, yn wyr-llen yn llygion (y rhai yn dorseydd a offrymmai eu cyrph i'r tân i ymddiffyn Crist'nogaeth) a orchfygai greulondeb y digafog Baganiaid, ac a gadwai'r ffydd yn gyfan, ac a'i hennynai'n eglurach. Nid allodd ychwaith gaulith ag heresi Pelagius pennadur y Fonachlog fawr ym Mangor gynt (cyd byddai ef arfog o bob dysg a chelfyddyd, a mawr ei awdurdod a'i gymmeriad yn y wlad) anrheithio'r Grift'nogaeth ymlith y Brytaniaid. O ymgeledd Duw iddynt hwy ac i'r holl Grift'nogaeth y codai St. Austín, Cyril, Jerom, Orosius, Bernardus, Innocentius, ac eraill, gyfryw oleuadau a philerau'r Grift'nogaeth a'u pinnau a'u tafodau i wrthladd gaulith ac heresi Pelagius. O'r unrhyw ymgeledd Duw i'r Brytaniaid, y codai Dewi archebiskop, ac eraill o ddyfgedigion y deyrnas, trwy ofalus a dyfal bregethu ac ysgrifennu i ddiffoddi'r ffam a'r gwenwyn; ac y deuai hesyd i'r deyrnas hon esgobion gwynfydedig a phregethwyr teilwng, Garmor esgob Altifidor, a Lupus Tresensis, a chleddyf gair Duw ganddynt, i wahanu'r ammhuredd a lithrasai i mewn i'r Grift'nogaeth trwy waith yr unrhyw Belagius a'i blaid, a thrwy waith cyd-ymdeithas y Saeson; y rhai y pryd hynny oeddent Baganiaid, a ddarfu Gwrtheyrn brenin y Brytaniaid eu cynnwys a'u derbyn i'w deyrnas i ryfela trosto ef yn erbyn ei elynion. Hyspys ydyw i bawb ag sy'n darllain ystorïau, beth fu diwedd yr ymdynnu rhwng y Saeson a'r

Brytaniaid : Y Brytaniaid a orfu arnynt gilio i gyrreu ac eithafoedd yr ynys, i Gymru ac i Ger-nyw ; a'r Saeson a orchfygasant ac a wladychas-ant Loegr. Ac fel hyn y digwyddodd fod yn hir o amser Baganiaid a Chrifst'nogion yn yr un deyrnas, ar unwaith, hyd pan oedd oed Crist yn 600, neu ynghylch hynny, y danfonodd Gregor esgob Rhufain, Awstin i droi'r Saeson i'r ffydd. (Nid Awstin ddysgedig yr athro mawr, eithr Awstin fonach, yr hwn a elwir, Apostol y Saeson) Trwy waith hwn y troai'r Saeson hwynt-hwythau i'r Grifst'nogaeth. Ac felly yr aeth Crist'nogaeth tros wyneb y deyrnas, cyd b'ai gwahan mawr rhwng Crist'nogaeth y Brytaniaid ac eilun Grifst'nogaeth a ddug Awstin i'r Saeson. Y Brytaniaid a gadwasent eu Crist'nogaeth yn bur ac yn ddilwgr, heb gymmysg dychymygion dynol, fel y derbyniasent gan Joseph o Arimathea, disgybl Crist, a chan eglwys Rufain pan ydoedd bur yn glynw wrth reoledigaeth gair Duw. Y Grifst'nogaeth a ddug Awstin i'r Saeson a lithrasai beth oddiwrth buredd yr efengyl, a therfynau'r hen eglwys, ag ydoedd gymmysgedig â llawer o arddigonedd, gosodedigaethau dynion, a seremoniau mudion, anghyttun â natur teyrnas Crist. Croesau a delwau, crio ar y saint meirw, pende-figaeth esgob Rufain, dwfr a halen swynedig, a chyfryw oferedd annhebyg i ysprydoldeb efengyl Crist, a gymmysgai Awstin â'r Grifst'nogaeth a ofodai efe ymhlith y Saeson. Chwith oedd gan y Brytaniaid weled y cymmysgiad, a'r difwyniant hynny ar grefydd Crist : Ac am hynny, ar ol i'r Saeson dderbyn y cyfryw amhur Grifst'nogaeth â hynny attynt ; nid oedd deilwng gan y Brytan-iaid gyfarch gwell i'r un o honynt, cyd b'ai fodd- lon ganddynt o'r blaen, tra'r oeddent Baganiaid, gyd-brynu a gwerthu, cyd-dyddio, cyd-fwyta ac yfed, a chyd-helyntio â hwynt. Ac nid heb awdurdod yr Ysgrythur lân y gwnae'r Brytan-iaid

*pridd glan parhysdortan yn golau ter canngod i eirpen
allawen hae ei poe nws all aeth heibio nwin*

iaid hynny; canys fel hyn y dywed Paul yr Apostol, 1 *Cor.* v. 11. “O’s bydd neb a enwir yn
 “frawd yn odinebwr neu yn gybydd, neu yn
 “addolwr delwau, neu yn oganwr, neu yn
 “feddw, neu yn gribddeiliwr; gyd â’r cyfryw,
 “na chydfwytewch chwaith.”

Am hyn y galwodd Awstin atto faith esgob y
 Brytaniaid, ac eraill o’u gwyr dysgedig a’u cre-
 fyddwyr, i geisio ganddynt dderbyn attynt yr un
 drefn a’r Grift’nogaeth ag a ddygasai ef i’r Saeson,
 a chydabod pendefigaeth esgob Rufain goruwch
 holl esgobion y byd, ac ymddarostwng iddo.
 Gwrthod yn llwyr o esgobion y Brutaniaid hwy
 a’u dysgedigion hynny gyttuno agef. Ac am esgob
 Rhufain, eu hatteb oedd, Na wyddent hwy achos
 i ymddarostwng i esgob yn y byd, onid i arch-
 esgob Caerlleon-ar-Wyfg. Yn hyn, ateb a wnae
 Awstin yn orddig; ac am hynny myned a wnaeth
 i gymmell ac i annog Ethelbert brenin Cent, a
 thrwyddo yntef Elffrid brenin Northumberland,
 y rhai a ddaethant yn ddiannod am ben y Bry-
 taniaid, ac a laddasant 1200 o grefyddwyr Ban-
 gor, a dysgedigion y Brytaniaid; y rhai’n, fel y
 dywed rhai o’r ystoriau, a ddeuent yn ddiafau,
 yn bennoeth ac yn droednoeth, i ddeisyfu heddw-
 ch gan y ddau frenin. Ar ol hyn, o amser bwy
 gilydd, y gwahoddwyd y Brytaniaid, ac y dug
 min y cleddyf hwynt o’r diwedd i gytuno â ffydd
 y Saeson, ac i ymadaw â phurdeb a chywirdeb eu
 cynnefin Grift’nogaeth eu hunain.—Ti a glyw-
 aist hyd yn hyn y modd y buost anrhydeddus
 gynt o ran crefydd Crist, a’r ffydd gatholic;
 weithian mynegaf it’ yr iselder a’r gostyngiad a
 ddigwyddodd i’r Brutaniaid. O hyn allan lai-lai
 fu eu rhwyfg, a mwy-fwy eu gorthrymder a’u
 caethiwed ym mhob helynt bydol: Ac am fater-
 ion ysprydol, wedi iddynt gyd gordio â’r Saeson
 mewn crefydd a gau ffydd; cyd-suddo gyd â
 hwynt ddwfnach ddwfnach a wnaethont, o oes
 bwy

bwy gilydd, mewn pob gau-dduwiaeth, delw-
addoliaeth, arddigonedd, ofer-goel a gau-ffydd;
ac erbyn attynt ddychymygion, traethiadau, a go-
fodedigaethau dynion, yn lle cyfraith Dduw ac
efengyl Iesu Grist, seremoniau aflafar, munudiau
ac ystumiau hudolaidd, yn lle llafarwch pregethu
gair Duw ! Sef fel hyn y digwyddodd cymmysgu
Crist'nogaeth y Brytaniaid ag ammhuredd cre-
fydd y Saeson. Yn nesaſ at hyn, galw i'th gof
y colled a gafas y Cymry am eu llyfrau beth
bynnag a faent, ai celfyddyd, ai ystoriau, ai
achau, ai 'sgrythur lân, ne's y llwyr anrheith-
wyd holl Gymru o honynt; canys pan oftyng-
wyd Cymru tan goron Lloegr, trwy nerth arfau,
diammeu yw ddiftrywio llawer o'u llyfrau yn
hynny o drin. Ac o'r rhai a ddihangasant, medd
y beirdd, pendefigion Cymru a ddygwyd i fod yn
garcharorion tragywydd i'r twr gwynn, a gasgl-
asant o honynt gymmaint ag a allasent ddwyn
gyd â hwynt, ac i'w darllen er diddanwch iddynt
yn y carchar; a rhai'n o'r diwedd a losgwyd yn
y twr gwynn : Am hynny y canodd y prydydd,

*Ysgeler oedd i 'Sgolan,
Fwrw'r twr llyfrau i'r tân.*

Pa ddiftryw ar lyfrau a gafas Cymru oddiwrth
ryfel Owain Glyndwr; hawdd yw deall wrth y
trefydd, esgob-dai, monachlôgydd, a'r temlau a
losgwyd trwy holl Gymru y pryd hynny. Dyma
gyflwr gresynol ar bobl, i ddinoethi a dwyn eu
goleuni oddi ganddynt, a'u gadael megis yn
ddeillion i ymdaith ac i siwrneio trwy wylltineb
y byd hwn. Fel hyn y digwyddodd, na bu nas-
iwn erioed mor anafus am lyfrau a gwybodaeth
yn eu iaith eu hun â'r Cymry. Mawr yw'r go-
leuni a ddaeth i'r byd, a mawr y cynhyddodd ac
y chwanegodd pob celfyddyd a gwybodaeth yf-
prydol a chorphorol ym mhob iaith, ym mhob
gwlad,

gwlad, ac ymhob teyrnas, er pan y dychymgyd celfyddyd printio. Eithr mor ddiystyr fyddai iaith y Cymro, a chyn belled yr esgeulufid, ag na allodd y print ddwyn ffrwyth yn y byd i'w gyfrif i'r Cymro, yn ei iaith ei hun, hyd yn hyn o ddydd, neu ychydig cyn hyn y gosododd Wiliam Salisburi yr efengylon a'r epistolau, a arferid yn yr eglwys tros y flwyddyn, yn gymraeg yn y preint; a Syr John Prys, gweddi'r Arglwydd, y gredo, a'r deg gorchymyn. Gwranddo etto sygennyf i'th goffhau am dano. Wrth ystyriaeth cwrw crefydd y byd, o Adda hyd at Grift, ac o Grift hyd heddyw, nid heb achos y gellir eu cyffelybu i ardd lysiau; yr hon o'i phalu a'i chyweirio, o'i diwallu o blanhigion a had, o'i threfnu a'i chwynnu yn ddiwyd, teg a fyddai, lluosog a ffrwythlon o bob math ar lysiau arogl-ber, gwerthfawr, rhinweddol: Eithr o'i hesgeulufo, heb na'i diwyll, na'i threfnu, na'i ymgeleddu, na'i hau, na'i chwynnu, diffaith fyddai ac anhardd, ac a fagai ddanadl ac ysgall, drain, drysi, mieri ac anialwch. Felly crefydd y bobl yn y byd hwn, yr amserau y byddai prysur y gwyr llen yn pregethu gair Duw, diwyd a dyfal y gwilwyr ysprydol; a'r peryglorion yn hau ac yn plannu cyfraith Dduw ac efengyl Crift yng nghalonau'r bobl ac aml ddarllen gair Duw; pur a dilwgr fyddai crefydd. Duw, yr hwn a wnaeth nef a daear, yn unig a addolid ac a wasanaethid, ffrwythlon fyddai ffydd, gobaith a chariad perffaith, ac aml pob rhinwedd dda. Yn y gwrthwyneb i hynny, pan fyddai esgeulus a diosal, neu'n annysgedig yr esgobion, pan fyddai segurllud a deillion yr offeiriaid, pan fyddai'r eglwyswyr a'r peryglorion yn fud, ac heb un gair iawn ddyfsg o'u pen, a thrachwant y byd wedi dwyn eu lleferydd ac attal eu llais (a mynychaf ysywaeth y caid yn y byd y fath hyn) a phrin cael un darllenydd gair Duw; yno y tyfai ac yteyrnasai pob gau dduwiaeth, delw-addoliaeth, arddi-

arddigonedd, ofer-goel, rhiniau, swynion, diffawd
 ffydd, magwriaeth pob rhin ddrwg ac annuwiol-
 iaeth. Yno yr esgeuluswyd gorchymynion a
 rheoledigaethau gair Duw, ac y mawrheid dych-
 mygion, gorchymynion a gosodedigaethau dyn-
 ion. Am hynny, mawr fu trugaredd Duw ym
 mhob oes, o Adda hyd Grift; canys ni bu nac
 oes nac amser, na's danfonai ef brophwydi, ath-
 rawon, a phregethwyr, i ddwyn goleuni i'r byd, i
 grio yn erbyn gau-dduwiaeth, annheilyngdod de-
 lw-addoliaeth, a drwg fuchedd, ac i rybuddio'r
 byd i ymchwelyd i'r iawn, ac i reoledigaeth cyf-
 raith Dduw a'i orchymynion. Ac o amser Crist
 hyd heddyw ni bu ddim llai ei drugaredd; canys
 aml ym mhob oes y danfonodd ef genhadau
 dysgedig, a phrophwydi ffyddlon i geryddu gau-
 dduwiaeth, arddigonedd a dychymygion dynion,
 a buchedd annuwiol, a thrwy awdurdod gair
 Duw i adnewyddu'r hen ffydd, ac i edfryd cre-
 fydd Crist yn ol rheoledigaeth gair Duw, a'r hen
 athrawon dysgedig, ac arfer yr hen eglwys nefaf
 at Grift a'i apostolion, a'r oesoedd nefaf at hynny.
 Eithr yn benddifaddau mawr fu ei drugaredd yn
 ein hamser ni o fewn y trugain mlynedd hyn; o
 herwydd llawer o genhadau dysgedig, a phro-
 phwydi nerthol ym mhob dysgeidiaeth, celfydd-
 ydau, ieithoedd a gwybodaeth ysprydol. Trwy
 waith y rhai'n, y mae holl deyrnafoedd cred o
 fewn Europa eisoes wedi agoryd eu llygaid, ac
 yn craffu i ba le y dygwyd hwynt, a pha le y
 buont gynt, ac yn gweled eu dyfod adref, a chael
 yr hen ffordd, a dymchwelyd i'r iawn, sef gwir
 grefydd Crist, a'r ffydd gatholig fydd â'i gwreidd-
 yn yng ngair Duw ac efengyl Crist. Etto (gwae
 fi o hynny) nid wyt ti'r Cymro yn gyfrannog o
 ddim (hayach) o'r goleuni mawr hwn sydd tros
 wyneb y byd; canys nid ysgrifenodd ac ni phrein-
 tiodd neb o honynt ddim yn dy iaith di. Wele,
 mi a ddangofais bellach i ti dy uchelder a'th fraint
 gynt,

gynt, a'th oftyngiad a'th yspail gwedi'n: Am hynny, o iawn ystyriaeth a chydabod â thi dy hun, ti a ddylit fod yn llawen, ac yn fawr dy ddiolch i Dduw, i ras y frenhines, i uchel-radd ac i gyffredin y deyrnas, sy'n adnewyddu dy fraint a'th urddas (urddas tragywyddol a rydd Duw iddynt am hynny) canys trwy eu hawdurdod a'u gorchymmyn hwynt, y mae dy esgobion, trwy gynnorthwy Wiliam Salisbury, yn dwyn it' yn gymraeg ac yn breint, yr Ysgrythur lân (dy gynnefin gynt) a gynhwyfir o fewn corph y Bibl cyffegredig. Dyma'r naill ran yn barod, yr hon a elwir y Testament newydd, tra fydddech yn aros (trwy Dduw ni bydd hir-hynny) y rhan arall a elwir yr hen Testament; etto o'r hen y mae'r Salmau gennyt eisoes yn gymraeg, yn llyfr y gwafanaeth. Nid gair o'th iaith di yw Testament; canys deddf, neu ammod, neu lythyr cymmun y gellid ei alw yn ein iaith ni. Gwell er hynny o lawer o achosion (modd y gwnaeth ieithoedd eraill) yw benthycio y gair yma Testament, megis y gwnaeth ein hynaif ni, yr hen Frytaniaid wrth dderbyn y ffydd y waith gyntaf, fel y tyftia y pennill hwn, y gant rhyw brydydd cyfrwyddach nâ llawer o offeiriaid yn ein hoes ni,

*Erchais doe fel Arch Efstefn,
Ei dda adref a'i ddodrefn.*

Ac o herwydd bod y gair hwn, Efstefn, gwedi treulio cymmaint gan dafodau'r bobl anllythrennog, a heddyw yn anadnabyddus gan esgeulusder y gwyr eglwyfig, ninneu a gymmerwn eilchwyll y gair yn fwy cyfan, megis gan mwyaf y mae holl nafiynau cred yn ei arfer; a phoed da y treulier etto rhag llaw. A thrwy Dduw, ni bydd nemawr o flynyddau ne's etto myned y gair Testament yn ddigon fathredig, cyffredin, cymroaidd ac yn gwbl ddeallus ei iawn arwyddocâd. Testa-
ment,

*Wafyddwn anobeithiol priot am neb yngriot
a hyntant or Cofh med bôl maent gudages yngan*

tament, gan hynny, a arwyddocâ weithiau yn yr Ysgrythur lân, Llywodraeth neu Ordinhâd, a hynny trwy ymadrodd ar ddammeg, a benthugio cyffelybrwydd oddiwrth y rhai a fyddo'n myned i farw: Arfer y rhai hynny yw gwneuthur testament, sef tyftiolaethu eu hewyllys a'r llywodraeth a fynnont fod ar eu hol, ar eu da a'u dynion. Weithiau arwyddocâu a wna y peth a gymmunir ac a ewyllyfir trwy ffigira elwir, Trawf-gymmeriad; ac felly y gellir galw maddeuant pechodau, Testament. Y trydydd modd a'i cymmer yn lle rhwym neu ammod fydd rhwng Duw a dyn; canys Duw a'i rhwymodd ef ei hun i ni mewn ammodau, y rhai a fynnodd ef i fod yn gyhoedd a hyspys, lle y mae i ni weled beth fydd i ni i'w gael ganddo; pa ymwared, pa amddiffyn, pa etifeddiaeth, pa ymgeledd, a phaddaioni: Ac o'r tu arall, beth fydd i ni i'w wneuthur tra f'om mewn pererindod yn y byd hwn? Beth y mae Duw yn ei ofyn gennym? pa wasanaeth a'i boddhâ? pa fuchedd a'i boddlona, ac a fydd gymmeradwy ganddo? Dyn herwydd llwgr ei natur ni wyr ddim oddiwrth Dduw, oni's cyrch o'r Testament hwn. Yma yn unig y ceir gwybodaeth am ordinhâd, llywodraeth, a thragywyddol ewyllys Duw: Pa anrhydedd, addoliad, a gwasanaeth a fynn, pa grefydd, pa orchymynion, a pha fuchedd a eirch; Duw nid oes yntho newidiad nac anwadlwch; Yr un Duw sy' yn yr hen Destament â'r Newydd; ac am hynny un Testament yw'r hen a'r newydd, o ran defnydd, sylwedd ac ansawdd. Galw a wheir er hynny cymmaint oll a ddangosodd Duw o'i ewyllys a'i lywodraeth, o'i ofynion a'i orchymynion, i'r bobl hen cyn geni Crist, yr hen Destament, heb wahan yn y byd er hynny rhyngddynt â phobl y testament newydd, ond cymmaint a fyddai rhwng dau ddyn y rhoid cnau iddynt, i'r naill y rhoid hwynt yn y cibiau, i'r llall yn barod wedi

wedi eu gwisgo. Y cyffelybrwydd hwn a ddwg yn eglurach beth deall i ti ar y gwahaniaeth rhwng y ddau bobl (cymmer hyn gyd â thi, ni pherthyn estyn cyffelybrwydd yn rhy bell) felly gan hynny, nid o ran crefydd, ond o ran y modd yr adroddir ac y dysgir y grefydd y mae'r gwahan. I'r hen bobl y rlio'wd crefydd Dduw, a christ'nogaeth Crist attynt tan elfenau bydol, tan ffigurau, cysgodau, arwyddion, ac amryw fere- moniau, ac ymweini corphorol. Yn y rhai'n, a than y rhai'n, o'u dosparth a'u dehongli, o'u he- gori a'u hesponio y ceid pwyll, ac arwyddocâd ysprydol, am dragywyddol ewyllys Duw a'i gyf- raith, a dysodiad Crist mewn cnawd, ei ddiodef- aint, a phrynedigaeth y byd. Pobl y Testament newydd o herwydd dysodiad Crist a gawsant rydd- did a gollyngdod oddiwrth holl feremoniau, ffig- urau ac eraill y rhag-ddywededig arwyddion, ac a roir attynt dragywyddol ewyllys Duw, crefydd a Christ'nogaeth yn agored ddiymgudd, mewn yf- prydoliaeth a gwir yn ei rhith ei hun. Yn y Tes- tament newydd, yr arwyddion a'r holl feremoniau corphorol a giliafant, a ddarfuasant, ac a ddisan- nasant. Dau arwydd, heb fwy, a ordinhâodd Crist i bobl y Testament newydd, bedydd a chymmun, neu fel y geilw St. Paul, Swpper yr Arglwydd : Hefyd, yr hen destament a ordinhâodd Duw tros amser i un genedl, sef i'r Iuddewon yn unig ; y testament newydd a gyrrydd atto holl genhedloedd y byd, heb wahan rhwng nasiwn a'u gilydd. Bellach y mae gennyti ti amcan, pa ham y gelwir y naill yn hen a'r llall yn newydd : Yn hen, am ei fod yn dysgu tragywyddol ewyllys Duw, gwir grefydd a Christ'nogaeth yr hen bobl cyn geni Crist : Yn newydd, am ei fod yn dysgu'r un peth i'r bobl wedi geni Crist : Yn hen am ei fod yn dysgu un genhedlaeth yn unig, sef yr Iudd- ewon : Yn newydd am ei fod yn dysgu holl gen- hedloedd y byd yn ddiwahân : Yn hen, am ei

fod yn dysgu trwy arwyddion elfennau bydol, a seremoniau corphorol : Yn newydd, am ei fod yn dysgu yn oleu ddiymgudd, trwy ysprydoliaeth a gwir yn ei rith ei hun. Cymmer ef i'th law, fy mrawd, a darllain : Yma y cei weled pa le y buost gynt : Yma y cei ym-gydnabod â'th hen ffydd, a'r Grist'nogaeth ganmoladwy oedd gennynt gynt : Yma y ceir ffydd a amddiffynnaist hyd at y tân a'r cleddyf, ac y merthyrwyd dy grefyddwyr a'th rai dysgedig gynt yn y cweryl. Ti, ond antur, dieithr yw gennynt glywed fod dy hen ffydd di a'i hanes o'r testament, a gair Duw ; canys ni welaiſt erioed y bibl neu'r testament yn gymraeg, mewn ysgrifen, nac mewn preint. Yn lle gwir, ni ffynnodd gennyf fi erioed gael gweled y Bibl yn gymraeg ; eithr pan oeddwn yn fachgen, cof yw gennyf weled pump llyfr Moses yn gymraeg, o fewn tu ewythr im' yr hwn oedd wr dysgedig ; ond nid oedd neb yn ystyr y llyfr, nac yn prifio am dano. Peth amheus ydyw (a'r a wn i) a ellir gweled yn holl Gymru un hen Fibl yn gymraeg, er pan golledwyd ac yr yspeilwyd y Cymry o'u holl lyfrau, fel y dywedais o'r blaen ; eithr diammeu yw gennyf fod cyn hynny y Bibl yn ddigon cyffredin yn gymraeg. Perffeithrwydd ffydd y merthyron, eglwysfyr a lleygion a soniais uchod am danynt, fydd brawf cadarn fod yr Ysgrythur lân ganddynt yn eu hiaith eu hunain ; canys nid oes dim cyn abled i sicrhâu ffydd, fel y b'o gwiw gan ddyn ddioddef marwolaeth yn y cweryl, ac ydyw gair Duw, a fyddo dyn yn ei wybod ac yn ei ddeall ei hun. Fel hyn hefyd y dywed Eusebius, *De præparatione evangelica*, lib. 9. *Prædicatum est itaque evangelium brevi temporis spatium in toto orbe terrarum, & Gærci & Barbari que de Jesu scripta erant patriis literis patriaue voce exceperunt* : Yr efengyl (medd efe) a bregethwyd mewn byrr amser yn yr holl fyd, a'r Groegwyr a'r Barbariaid a dderbyniafant yr hyn a 'sgrifenyddwyd

wyd am Iesu yn llythyrenau ac yn iaith eu gwlad. Wrth y geiriau hyn y gallwn ddeall fod y testament, nid yn unig yn iaith y Brytaniaid, eithr hefyd yng ngiaith pob gwlad a gredai i Grift. Y trydydd rheswn yw hwn, Mae gennym ni yn gymraeg ymadroddion a diharebion yn aros fyth mewn arfer; a dynnwyd o berfedd yr Ysgrythur lân, ac o ganol efengyl Crist; yr hyn sydd brofedigaeth ddigonol, fod yr Ysgrythur lân yn gyffredin ym mhen pob math ar ddyn, pan y dechreuwyd hwynt, a phan y dygwyd hwy i arfer gyffredinol. Myfi a nodaf ac a ddygaf ar gof rai o honynt: Yn fathredig y dywedir, *Duw, a digon; heb Dduw, heb ddim.* O ba le cafwyd hyn o ddysgeidiaeth? pa le y mae ei wreiddyn a'i warant? onid hyn yw gyrriad a chloedigaeth yr holl ysgrythur lân? onid hyn y mae'r prophwydi a'r salmau a'r testament newydd trwyddo yn ei ddysgu i grifftion o ddyn? Nid rhaid yma fanol chwilio am dyftiolaeth; rheitiach yw, gan eu bod mor aml, edrych pa rai a ddewisir, a pharai, i geisio byrrhâu'r traethawd, a adawir. Fel hyn y dywed y prophwyd Dafydd, Salm xxiii. 1--4. *Yr Arglwydd yw fy Mugail; ni bydd eisiau arnaf. Efe a wna i mi orwedd mewn porfeydd gwellt-og: efe a'm tywys gerllaw'r dyfroedd tawel. Efe a ddychwel fy enaid: efe a'm harwain ar hyd llwybrau cyfiawnder, er mwyn ei enw. Ie, pe rhodiwn ar hyd glyn cysgod angeu, nid ofnaf niwaid: canys yr wyt ti gyda mi; dy wialen a'th ffon a'm cyssurant.* Chwi a welwch yn y Salm yma un o wreiddiau'r ddihareb sy' gennym, ac aglywch yr un bwyll yn y Salm ag sy'n y geiriau hyn; *Duw, a digon, &c.* Darllain y rhan ddiweddaf o'r bummed bennod o efengyl Mathew, lle y mae Crist ein Harglwydd yn erchi i ni na b'om ofalus am beth i'w fwyta, ac i'w yfed, ac i'w wisgo; ac yn erchi i ni gymmeryd siampl o adar yr wybr a lili'r meusydd: Y rhai'n y mae Duw yn eu diwallu o borthiant a gwisg; ac am

hynny y perthynai i ddyn nad amheuai ymgeledd â gallu Duw, a chredu y cywiria ef ei addewid, sef y bydd pob peth yn ddiandlawd i'r neb a ofalo yn gyntaf am deyrnas Dduw a'i gyfiawnder. Am hynny gwir yw'r ddihareb, *Duw, a digon Ystyria yma hefyd, yr hyn a ddywed Crist yn Luc ix. 25, 26. Canys pa lesâd i ddyn er ynnill yr holl fyd, a'i ddisetba ei hun, neu fod wedi ei golli? Canys pwy bynnag fyddo cywilydd ganddo fi a'm geiriau, buennw fydd gywilydd gan Fab y dyn, pan ddelo yn ei ogoniant, ei hun, a'r Tad, a'r angylion sanctaidd.*

Yn yr ymadroddion hyn, ac yn y geiriau fydd nesaſ o flaen y rhai'n, yn y pen dywededig, y gweli gadarnhâu y ddarn arall i'r ddihareb, sef *Heb Dduw, heb ddim.* Tro bellach at Rhuf. viii. 13. *Beth a ddywedwn ni gan hynny wrth y pethau hynny? O bydd Duw gyd â ni, pwy a all fod yn ein herbyn? Yr hwn nid arbedodd ei Fab ei hun, eithr a'i rhodddeſ trosom ni, pa fodd na's rhydd eſe hefyd i ni bob peth gyd ag ef? Nid rhaid i mi boeni ymhellach i ddwyn ar ddeall it' o ba le y tyfodd dihareb y Cymro, Duw, a digon; heb Dduw, heb ddim.* Yn yr ysgrhythur lân y mae ei gwraidd, ei hanes, a'i dechreuad: Ond (ysywaeth) cyhyd ag y b'o'r ddihareb yn aros ymysg y Cymry, a'r geiriau'n gyffredinol, etto hi a gollodd yn llwyr ei ffrwyth. Edrych ar ddull y byd, yno y cei brofedigaeth: Mae'n gymmaint trachwant y byd heddyw i dir a daear, i aur ac arian, a chyfoeth, ac na cheir ond yn anaml un yn ymddiried i Dduw ac i'w addewidion. Trais a lladrad, anudon, dichell, ffalster a thrahâ; â'r rhai'n megis â chribinau y mae pob math o ddyn yn eu casglu ac yn tynnu atto. Ni fawdd Duw y byd mwy â dwfr-diluw; eithr y mae chwant da'r byd wedi boddi Cymry heddyw, a chweddi gyrru ar aball bob cynneddfau arbennig, a rhinwedd dda; canys beth yw swydd yng Nghymru heddyw ond bach i dynnu cnu a chnwd ei gymmydog atto? beth yw dysg gwybodaeth a doethineb cyfraith,

ond drain yn ystlys y cymmydogion i beri iddynt gilio hwnt? Aml yng Nghymru, er na's craffa cyfraith, y ceir neuadd y gwr bonheddig yn noddfa lladron. Maddeuwch i mi hyn o gâswir, o herwydd pregethu'r câswir sydd yn siars y pregethwr: Am, hynny pe rhyngwn fodd dynion, ni byddwn wasanaethwr Crist, yr hwn a glywaf ei les yn fy nghlust yn sonio, *Llefa â th geg, nac arbed; dyrchafa dy lais fel udgorn, a mynoga i'm pobl eu camwedd, a'u pechodau*: Nid ynteu molach, nid gweniaith, nid pethau boddlon; am hynny y dywedaf, Oni bae fraich ac aden y gwr bonheddig, ni byddai ond ychydig ladrad yng Nghymru. Mi a wn fod boneddigion o wyr da, ac yn cashâu lladrad, ac yn difa lladron; nid wy'n dywedyd dim yn erbyn y rhai hynny. Ni chaf fi ar hyn o ennyd yma fynegu yr anrhaith a wnaeth chwant da'r byd, ac anghrediniaeth i addewidion Duw ar bob rhyw ddyn yng Nghymru, o eisiau dysgeidiaeth yr ysgrythur lân, a chyd nabod â chyweirdeb a grym y ddihareb sydd yn gyffredinol yn ein myig; *A Duw, a digon; heb Dduw, heb ddim*. Y nefaf at hyn, ni a gymmerwn yr ymadrodd hwn, sef, *A gair Duw yn uchaf*: Ymadrodd cyffredinol yw yn fy ngwlad i, pan amcango dyn ddywedyd, gwneuthur, neu fyned i un lle, fel hyn y dywed, Mi a wnaaf, mi a ddywedaf, neu mi a af i'r man a'r man, a gair Duw yn uchaf.

Efangylaidd a chriftnogaidd yw'r ymadrodd hwn, a chytun â'r ysgrythur lân, o'r lle y ganwyd ac y magwyd ef; canys felly y dywed y prophwyd Dafydd, *Union yw gair yr Arglwydd, a'i holl weithrededd ef sydd ffyddlon, &c.* Trwy air yr Arglwydd y gwnaethpwyd y nesoedd, a'u holl luoedd hwynt, trwy yspryd ei enau ef, Salm xxxiii. A'r prophwyd Esay yntef, *At y gyfraith ac at y dystiolaeth; oni ddywedant yn ol y gair hwn, Hynny fydd, am nad oes oleuni ynddynt*, Esay viii. Crist

ym Mat.xxiv.35. *Nef a daear a ant heibio, eithr fy ngeiriau i nid ant heibio ddim.* A thrachefn, *O's car neb fi, ef a geidw fy ngair i*, Io.xiv.23. Yn y manau hyn mae'n hawdd gweled o b'le y rhannodd yr ymadrodd hwn, *A gair Duw yn uchaf.* Pan ddechreuwyd a phan ddygwyd yr ymadrodd hwn i arfer gyffredinol, yr oedd gair Duw yn anrhyddeddus, ac yn fawr ei fri arno; canys pan ddywedo dyn, *A gair Duw yn uchaf*, cymmaint yw a phe d'wedai, Trwy na b'o yn erbyn gair Duw, neu â gair Duw yn caniatâu; neu trwy ei fod yn gyt-tún â gair Duw, mi a wna, neu mi a ddywedaf hyn neu'r llall. Wrth hyn, credu yr oeddent yn yr amser hwnnw, nad oedd yn iawn iddynt wneuthur, na dywedyd dim yn erbyn gair Duw. Dyna ffydd a chrefydd y Cymry gynt a ddysgent hwy o'r ysgrhythur lân, o air Duw ac o efengyl Iesu Grift; eithr i ba le y tynnodd eglwys Rufain hwynt wedi hynny? yn wir nid i adael gair Duw yn uchaf, ond i'w ddiystyru a'i fychanu. Gair Duw a ddywed, *Na wna i ti dy hun ddelw gersfiedig, na llun dim y sydd yn y nef uchod, neu yn y ddaear isod, nac yn y dwfr tan y ddaear: Nac ymostwng iddynt, ac nac addola hwynt.* Nid allefid, rhag cywilydd, ddwyn delwau i'r eglwys, a'u haddoli hwynt (megis y mae arfer eglwys Rufain.) pe gadawsid gair Duw yn uchaf: Canys un o ddeg gorchymyn Duw ydyw, *Na wna i ti dy hun ddelw, &c.* Yma y cei di weled dichell Antichrist. Ar ol y seneddr neu'r gymmanfa yng Nghonstantinopl, tan Gonstantinus yr Ymerodr, lle yr oedd 330 o esgobion, pan oedd oed Crist 739: Ac ar ol i'r esgobion hynny, trwy awdurdod gair Duw, wahardd delwau tros yr holl griff'nogaeth, wedi marw Constantinus, ynghylch pan oedd oed Crist yn 773. Elen ei Fam ef a alwodd gymmanfa o 330 o esgobion yn Nisea; a thrwy eiriol Elen, yr esgobion hynny a ymddiffynnasant ddelwau yn erbyn gair Duw, ac a barasant, trwy awdurdod, ofod

*Nafy chwanog beirniar
a hynant mectol or Corph maent gudasie
yn nghlartref y gozoniant*

osod delwau yn yr eglwys, a'u haddoli hwynt. A rhag cael o'r holl fyd fai arnynt hwy neu eu plaid, hwy a barasant dynnu un o'r deg gorchymmyn ymaith, sef yr hwn oedd yn gwahardd delwau, ac i gadw eu rhifedi hwy a dorrasant un gorchymmyn yn ddau, sef y gorchymmyn diwaethaf. Ni allasant hwy wneuthur hynny yng nghorph y Bibl, ond am y copiau o'r deg gorchymmyn a roid allan, ac a ddysgid yn yr eglwys, ac i ysgolheigion: Ni cheid yn un o'r rhai hynny yr ail orchymmyn sydd yn gwahardd delwau. Y mae gennyf fi hen gopiau i brofi bod hynny yn wir: Hefyd, pan oeddwn yn ysgolhaig fel hyn y dysgai'r offeiriaid y deg gorchymmyn,

Unum crede Deum, ne iures vana per ipsum;

Sabbatha sanctifices, habeas in honore parentes;

Ne sis occisor, fur, moechus, testis iniquus.

Alterius nuptam, non rem cupies alienam.

Dyma adael allan ail gorchymmyn Duw yn gyfan, rhag cael cywilydd am eu gwaith yn amddiffyn delwau, o's goddefid i'r bobl wybod a gweled, fod gorchymmyn Duw yn erbyn delwau. Fel hyn y rhoddai Antichrist a'i weision air Duw yn isaf, ac nid yn uchaf, fel yr oedd ffydd y Cymro gynt yn dywedyd, *A gair Duw yn uchaf*. Y geiriau hyn, pwy bynnag a'i cymmer hwy ganddo megis canwyll yn ei law, hwy a gyhuddant ac a ddangosant lawer o frynti, ac o oferedd crefydd Rufain, yr hwn nid oedd ddim amgen, fel y mae'r ddihareb, Onid siommi Duw a Manach marw: Ond ni chaf fi dario, rhaid i mi dal fyrru'r araith rhag bod yn rhy hir.

Y trydydd ymadrodd cyffredinol, ymysg y Cymru, a dynnwyd o'r ysgrythur lân yw hwn, *Y Mab rhad*. Nid oes yma onid tri gair byrr, o un fillaf bob gair; etto y maent yn cynnwys llawer o synwyr ac o addysg ysprydol, yr hyn y mae'r trydydd bennod a'r bedwarydd o epistol Paul at y Rhufeiniaid, yn bennaf yn ei ddysgu,
a llawer

a llawer man o'r ysgrythur lân heblaw hynny. Yr un addysg a gei di yn y geiriau hyn, *Y Mab rhad*, o'u chwilio a'u gorofyn : Mab rhad y gelwir Crist Iesu, am ei fod ef, trwy'r bridwerth a wnaeth ef trosom ni ar bren croes, yn pwrcafu i ni drugaredd y Tad o'r nef i faddeu i ni ein pechodau yn rhad, heb i ni ryglyddu dim, heb na thâl na gwerth, ond yn rhad. Nid am ein gweithredoedd y cyfiawnheir ni ger bron Duw, eithr yn rhad, trwy drugaredd Duw a bwrcafodd y Mab rhad i ni. Ffydd a dyccia i ni gan hynny ger bron Duw ; canys ffydd a gymmer afael, ac a dderbyn atti y drugaredd a roddodd y Mab rhad i ni. Am hynny y dywaid Paul yr apostol, *Barnu yr ydym, y cyfiawnir dyn trwy ffydd, heb weithredoedd y gyfraith*. Nid oes ddyn, ac ni bu erioed, a ddichon ymddiriaid i'w weithredoedd ei hun ; canys llygredig yw natur dyn ac amherffaith yw ei weithredoedd ; i'e fel y dywaid y prophwyd Esay, *Fel brattiau budron dynt hwy ger bron Duw*. Am hynny y dywed Crist, *Gwedi i chwi wneuthur y cwbl oll a orchymynwyd i chwi, dywedwch, Gweision ansuddiol ydym*, Luc xvii. 10. Ffydd a dderbyn trugaredd Dduw trwy Grist Iesu yn ein cyfiawnhâu ni ger bron Duw, ac nid gweithredoedd. Er hynny lle b'o ffydd, fe fydd gweithredoedd ; canys ffrwyth ffydd yw gweithredoedd : O blegyd fel na bydd tân heb wres, felly ni bydd ffydd heb weithredoedd da. Eithr, er hynny i gyd, llwyr y'th dwyllwyd, o's wyt yn tybied y dichon dy weithredoedd dy gyfiawnhâu ger bron Duw. Ymwrthod â'th weithredoedd, cydnebydd â'th amhuredd a'th anallu, ymddyro'n gwbl i drugaredd Duw. Cyfaddef yn dy galon, a chred yn gryf, yn ffrwythlon, ac yn ddiammeu : Hyn yw cyrch a chloedigaeth yr ysgrythur lân trwyddi ; pwrcafu o Grist i ti faddeuant pechodau yn rhad : Am hynny, gwir yw gair y Cymro a dynnodd ef gynt o'r ysgrythur lân, pan alwodd ef Grist. *Y Mab*

Mab rhad. Nid oedd rhaid i ti arf well yn dy law i ymladd yn erbyn Pelagius, a'r gaulith a'r herefi a ofodes ef allan ynghylch puredd natur dyn o'i enedigaeth, a gallu dyn i ymgyfiawnhâu ger bron Duw, trwy gyflawni'r gyfraith a'i weithredoedd ei hun; neu yn erbyn athrawiaeth lygredig eglwys Rufain, a'r ysgol-awdurion sy'n dysgu i ddyn ymgodi o'r pechod a wnaeth ef wedi bedydd, trwy benyd, sef dolur calon, cyffes genau, a thaledigaeth gweithred (nid wyf fi yn gwrthod yr un o'r tri hyn yn yr iawn ddeall, ond yn eu deall hwynt-hwy). I wrthladd y rhai hyn oll, nid rhaid arf well nâ'r ddyfsg a gynhwysir yn y byrr eiriau hyn, *Y Mab rhad*, ac yn yr ysgrythur lan, lle y casas y geiriau hyn eu dechreuad a'u tadogaeth. Mae gennyf lawer heblaw hyn o ddiharebion ac ymadroddion arferedig ymysg y Cymry, sydd â'u dechreuad a'u hanes o air Duw: Ac am hynny, yn dystion fod yr ysgrythur lân a gair Duw yn gyffredinol gynt gyda'r Cymry, fel y mae rhai'n,

Ni lasur, ni weddia,

Nid teilwng iddo ei fara.

X Eglwys pawb yn ei galon. Cyn wiried a'r esengyl. Pan nad rhyfedd na thyf post aur trwy nen tŷ yr anwir. Drwg y ceidw diawl ei was. I Dduw y diolchwn gael bwyd a gallu i fwyta. Onid pechod gan Dduw i mi, &c. Rhad Duw ar y gwaith, ac eraill o'r fath hyn. Brys sydd arnaf fi i fyned i'r pen, rhag syfrdanu'r darllenydd; ac am hynny, nid wyf yn tynnu o hyd, ac yn agoryd y rhai'n megis y gwnaethum am y rhai uchod. Llyfr braisg a ellid ei wneuthur o honynt; a rhoi gwybodaeth a goleuni am hen ffydd y Brytaniaid, ac am bob pwngc ag sydd heddyw mewn ymryson rhwng y Rhufeinyddion a'r efenglyddion. Hefyd, nid cwbl anghyffon fyddai cymmeryd yma dystiolaeth o'r enwau arferedig gynt ar y Cymry, megis Abraham, esgob Mynyw; Adda Fras, un o'r beirdd; Aaron, un o bennaethiaid gwlad Forgan;

Forgan; Afaph, esgob Llanelwy, 590. Daniel, yr esgob cyntaf ym Mangor, 550. Dafydd, neu Ddewi, yr esgob cyntaf ym Mynyw, 640. Iago ab Idwal; Joseph, esgob Mynyw; Methusela; Samuel Beulan, offeiriad dysgedig, 640. Samson, y chwechfed archesgob ar hugain, a'r diweddaf ym Mynyw, 560. Selef; Susanna, a'r cyfryw eraill, y rhai'n a geffir yn synych yn llyfrau Achau a Chroniclau; hen recordau, registrau a fiarterau. A mi a fedrwn ddangos i chwi mewn carp o siatr hen ddihenydd, ag sydd yn perthyn i'm esgobaeth i yma, Mynyw, fod un a'i enw Noe, yn frenin Dyfed. A phe na bae, wrth hyn y mae yn ddigon credadwy, gan bwy bynnag a wŷr yr arfer heddyw ar enwi plant yn yr eglwys cywir-grefydd, fod yr ysgrythur lân yn wybodedig iawn gan ein hynafiaid ni gynt; o blegyd yr un modd oedd eu defod hwy yn eu hamfer, ar enwi eu plant â'r enwau a ddarllenent yn yr ysgrythur lân; ac y mae'r bobloedd yn awr lle y mae'r ysgrythur lân wedi ei thynnu, yn eu hiaith eu hunain. Mae gennyf fi hefyd ddarn o waith Taliesin ben beirdd, a ddichon goffau i ti beth o'r hen fyd a fu gynt; ac efe oedd yn amser Arthur, ac yn amser Maelgwyn Gwynedd, wedi Arthur, yr hwn oedd frenin Prydain pan ydoedd oed Crist 500. Fel hyn y dywaid ef,

Gwae'r offeiriad byd, ni's anghreffia gwyd,

Ac ni phregetha.

Gwae ni cheidw ei gail, ac ef yn fugail,

Ac ni's areilia.

Gwae ni cheidw ei ddefaid rhag bleiddiau'r Rhuf-

A'i ffon gloppa.

(einiad,

Er nad wyf fi yn amcanu dosparthu y pennillion hyn a'u cyffelybu hwynt at air Duw yn fanylaidd, fel y gellid yn hawdd, etto mi a nodaf i ti ddau beth ynddynt hwy. Un peth yw hyn: Ym marn Taliesin, swydd yr offeiriad yw ceryddu pechod a phregethu. Yn sicr, felly y dywed yr ysgrythur

thur lân hefyd : Darllen y lviii. bennod o Esay'r prophwyd, a darllen y xvi. bennod o efengyl Marc, lle y dywed Crist wrth ei ddifgyblion, a thrwyddynt hwy, wrth offeiriaid y byd, *Ewch i'r holl fyd, a phregethwch yr efengyl i bob creadur, &c.* Ni ddywed Crist wrthych, Ewch ac aberthwch tros y byw a'r meirw. Crist ei hun a aberthodd ei gorph ar bren croes trôs bechodau'r byd, a thrwy un unig offrwm ac aberth y perffeithiodd ef yn dragywyddol y rhai a sancteiddir; ni ellir ei aberthu ef drachefn, o blegyd yno y byddai'n rhaid iddo ef farw drachefn: Ac am hynny, y mae offeiriaid rhufeiniol yn yspeilio Crist am ei foliant a'i ogoniant, pan gymmeront hwy arnynt aberthu tros y byw a'r meirw. Yr ysgrythur lân sydd yn gwahardd iddynt hwy hyn, ac yn gorchymmyn iddynt hwy bregethu. Hwyt hwytheu a wnant yr hyn a waharddwyd iddynt, ac nid ymyrrant â'r hyn a orchymmynwyd iddynt. Yr ail beth a nodaf fi i ti yn y pennilliau uchod yw hyn, Nad yr awr hon yn gyntaf y bu gwyn yn erbyn trahâ a balchder Rhufain; canys y mae Taliesin yn dywedyd yn ei amser ef:

*Gwae ni cheidw ei ddefaid,
Rhag bleiddiau'r Rhufeiniaid.*

Ond mi a wn, er hyn i gyd o drafael, beth a ddywed rhai rhyngddynt a'u hunain; a pha beth ond dywedyd, Mai newydd loer yw pob peth a draethir heddyw ynghylch ffydd neu grefydd, ac nad oedd dim ymyd o'r cyfryw son y to a aeth heibio. Wele, ynteu, gwrandawed y rhai hynny, pa beth a ddywaid un o hen feirdd Cymry (o's hen bod ynghylch mil o flynyddau) nid amgen Myrddin wyllt yn ateb ei chwaer Gwerddydd, yr hon a fynegai wrtho ef hyn;

*Gorchymynaf fy *eirioes, frawd, i'r || Rhen § Rhwy
Cymmer gymmun cyn angeu. (goreu ;*

• Teg. || Duw. § Arglwydd.

Atteb

Atteb Myrddin.

*Ni chymmeraf gymmun**Gan ysgymmun, fyneich,**A'u † twygau ar eu clun,**† gynau.**Am gymmuno Duw ei hun.*

A'r un Bardd mewn meitr arall, lle y mae ef
megis ag y perthyn i wr dysgedig, fel yr oedd
ef, yn argyweddu y beiau oedd yn bennaf yn ei
amser, fef yn y geiriau hyn ;

*Afallen beren bren addfeinus.**Gwasgadfod, glodfawr, buddfawr, brydus.**Yd wnant wyr ramant ryd rwyfanus,**A myneich geuog, buydiog, gwydus,**A gweision i'n ffraeth byd arfaethus, &c.*

Felly, ynteu, nid gwyr dysgedig yr oes hon a
ddechreuodd ddywedyd yn erbyn anllywodraeth
y myneich : Pa ham gan hynny y buant mor
hwyr heb eu cospi ? *Quia nondum completæ sunt*
iniquitates eorum, am nad oedd eu hanwiredd hwy
etto gwedi eu cyflawni, neu yn addfed, ac (fel y
mae'r ddihareb) am mai hwyrach dial, dial Duw.
Pa ham y difawyd hwy mor llwyr o'r diwedd ?
Am gyflawni eu hanwiredd hwy, ac am mai
llwyrach dial, dial Duw. Ond am esgob Rhufain
(yr hwn a elwir hefyd Pab, fel y gelwid
gynt esgobion esgobaethau eraill) nid oes (mi wn
yn dda) nemmawr yn credu fod cam-ymarwedd-
iad yn y byd arno, ac na wnaed onid pigo cweryl
yn ddiachos, ac yn hwyr o amser ; yr hwn, pe
'sgrifennwn ganfed ran yr iawn achosion ag sydd
yn ei erbyn ef, fe dyfai yn fwy ei swm na'r darn
arall i'r llyfr hwn ; ac am hyn, rhaid i mi yma
ymattal yn lew rhag myned ymhlith datguddio
y guddfa honno ar hyn o amser : Ac adolwyn
iwch', ond digon o achos i lefain yn ei erbyn
oedd, pe na byddai ond hyn a graffodd y prydydd,
neu'r

Felly, ynteu, nid gwyr dysgedig yr oes hon a ddechreuodd ddywedyd yn erbyn anllywodraeth y myneich : Pa ham gan hynny y buant mor hwyr heb eu cospi ? Quia nondum completæ sunt iniquitates eorum, am nad oedd eu hanwiredd hwy etto gwedi eu cyflawni, neu yn addfed, ac (fel y mae'r ddihareb) am mai hwyrach dial, dial Duw. Pa ham y difawyd hwy mor llwyr o'r diwedd ? Am gyflawni eu hanwiredd hwy, ac am mai llwyrach dial, dial Duw. Ond am esgob Rhufain (yr hwn a elwir hefyd Pab, fel y gelwid gynt esgobion esgobaethau eraill) nid oes (mi wn yn dda) nemmawr yn credu fod cam-ymarwedd-iad yn y byd arno, ac na wnaed onid pigo cweryl yn ddiachos, ac yn hwyr o amser ; yr hwn, pe 'sgrifennwn ganfed ran yr iawn achosion ag sydd yn ei erbyn ef, fe dyfai yn fwy ei swm na'r darn arall i'r llyfr hwn ; ac am hyn, rhaid i mi ymattal yn lew rhag myned ymhlith datguddio y guddfa honno ar hyn o amser : Ac adolwyn iwch', ond digon o achos i lefain yn ei erbyn oedd, pe na byddai ond hyn a graffodd y prydydd, neu'r

neu'r Bardd, neu'n hytrach y Prophwyd Cymro,
yr un a ganodd y pennill hwn;

*Y Pab, fel am yr aberth,
Ammeu'r gwir y mae er gwerth.*

Uban, medd un, nid oedd hyn yn hanfod o
Yspryd iawn ganddo. Nid oedd? Onid oedd y
pennillion a wnaeth ef y nesaf ym mlaen hwn yn
hanfod o Yspryd iawn, nid amgen y rhai'n;

*Tydi'r gwan, taw di a'r gwir,
Arian da a wrandewir:
Ni cheir y dw'r uwch Caer-dyf,
Eisiau arian i Siryf.
Nobl (o b'ai, yn abl o bwys)
A wnai'r cam yn wir cymmwys:
Nid cysted gweled y gwir,
Ar ei wyneb a'r anwir.*

Onid da a duwiol oedd yr hwn a gynghanedd-
odd y dywediadau hyn? Ac y mae yn hyfspys
gennyf, mai'r un gwr (cyd nad yw mor hyfspys
gennyf ei ofodiad) a wnaeth y pennillion hyn a'r
llall. Fe all fod yn hyfspys hefyd gan bawb a'i
darlleno, mai'r un yspryd a ddatguddiodd iddo
fai'r Pab a'r beiau eraill. Ac nid egwan nac an-
nerthol (Duw a wyr) oedd ei yspryd ef, pan
feiddiai ef y pryd hynny geryddu pen frydd
gwlad, ac yn bendifaddau y Pab, yr hwn a alwai
deiliaid eraill yr oes honno (fel y maent fyth yfy-
waeth) yn Dduw daearol. Ac na b'o i neb fwrw
ysgafnder arnaf si ymarddel o bennillion beirdd fy
ngwlad, mwy aag ar Paul yn ei bregeth yn ninas
Athen, sef ym mherfodd y gwyr dysgedig pennaf
yn yr holl fyd, yr hwn a ddywedai yn yr ymad-
rodd hyn; *Sicut & quidam vestratium Poetarum
dixit*, megis ag y dywedent rai o'ch beirdd chwi
eich hunain. Ie, a chredu yr wyf, nad mawr
anghym-

anghymesurach i mi adrodd pennill y Prydydd hwn, a'i alw ef yn Brophwyd, nag i St. Paul alw y Groeg Fardd, Epimenides, yn Brophwyd, ac adrodd gwers neu odl o'i waith mewn mydr fel hyn ;

Κεντες αι ψευσαι, κακα θνητα, γαρσεις αργαι.

Yr hon wers, er nad ydyw onid faith gair, odid fydd ei wneuthur yn llai nâ phennill yn gymraeg ; eithr y pwyll air yn eu gilydd allan o fydr fydd fel hyn :

Y Cretaniaid byth gelwyddog, ysgrubliaid drwg, boliau musgrell, *Tit. i. 14.* Nid af ymhellach ar hyn o amfer i son am y gwarantrwydd a geffir gan ymadroddion Cymry, y rhai fydd gyfflon â'r ysgrythur lân. Prawf dilys ydynt hwy i'r neb a'u hyftyrio â chalon ddianhydyn, fod hen ffydd y Brytaniaid â'i gwreiddyn yng ngair Duw, a'i hanes o ganol yr ysgrythur lân. Hon oedd mor gyffredinol yn eu mysg hwynt, ac y tyfai diarhebion, ac ymadroddion trefnus, dysgedig a gynhwysai ynddynt ergyd yr holl ysgrythur lân, ac athrawiaeth iachus am lawer pwngc o grefydd Crist. Madws bellach yw tynnu tu a'r tersyn, a dibennu. Galw i'th gof dy hen fraint a'th anrhydedd mawr herwydd ffydd Crist a gair Duw a erbyniaist o flaen ynysoedd y byd. Crefydd Crist a'th harddai am i ti ei chael yn gywir ac yn bur, fel y dysgodd Crist i'w apostolion a'i ddisgyblion ; ac i ti gadw yn berffaith ac yn ddilwgr, â phris gwaed dy ferthyron gwynfydedig. Ni ddigwyddodd hynny i'r Saeson gynt (y rhai fydd heddyw ar y iawn, wedi iddynt trwy ras dderbyn yr efengyl yn roesawus) hwyr y derbyniasant hwy ffydd Crist, ac ammhur a llygredig y cawsant y tro cyntaf y cawsant. Meddylia faint y cwmp a gefaist o gyttuno â'r ammhuredd a ddug Awstin fanach i'r Saeson : Ac fel y cyfodaist gyd ag hwynt

hwynt mewn tywyllwg a gau dduwiaeth, o amfer bwy gilyddd : Duw a roddo i ti ras i ddylyd eu hurddas a'u hanrhydedd hwynt heddyw, trwy ymchwelyd i'r iawn, fel y gwnaethont hwy ei-foes. Hefyd, cyd y byddai i bob nasiwn beth goleuni, herwydd trigo eu llyfrau gyd â hwynt ; etto tydi a ddinoethwyd ac a 'speiliwyd yn llwyr. Cwmpa ditheu ar dy liniau am hynny, a diolch i Dduw sydd heddyw yn ymweled â thi yn drugarog, ac yn dechreu dy godi i'th hen fraint a'th urddas gynt, trwy dy wneuthur yn gyfrannog o'i air bendigedig ef, a danfon i ti y Testament cyf-segredig, yr hwn a ddengys dy ddiahebbion a'th ymadroddion uchod, i fod yn hen gynnefin i ti gynt. Am hynny, dos rhagot, a darllain : Llyfr yw hwn y bywyd tragwyddol, yr hwn a dreiglwyd i ti yn gymraeg, yn ffyddlon ac yn gywir, trwy ofal a diwydrwydd. Etto o digwydda i ti gyffwrdd ag ymbell fai a allai ddiangc, naill ai o'r argraff, neu gam-osodiad gair neu lythyren, neu yn ymryfus adael gair neu sillaf allan, neu'r cyfryw, maddeu hynny : Hwn yw'r testament cyntaf a fu erioed yn gymraeg, yna'r preintwyr, heb ddeall un gair erioed o'r iaith, ac am hynny yn anhawdd iddynt ddeall y Copi yn iawn.

Rhodded Duw i ti ewyllys dda ; canys yma y cei ymborth yr enaid, a chanwyll i ddangos y llwybr a'th ddwg i wlad teyrnas nef. Yr hon a ganiattâo Duw i ti ac i minneu, trwy ein Harglwydd Iesu Grift ; i'r hwn, ynghyd â'r Tad, a'r Ysryd Glân, y b'o mawl a gogoniant, yn oes oesoedd, Amen.

C Y N G O R

*SAINT IOAN Aur-eneu

I ' R

Lleygion a'r rhai Bydol, 405.

* * * * * ++ * * * * *

GWRANDEWCH, attolwg, chwy-chwi 'r Lleygion. Mynnwch gael i chwi 'r BIBL er Meddyginiaeth yr Enaid: onid ewyllyfiwch ddim angwaneg, mynnwch y Testament newydd o'r hyn lleiaf, yr Epistolau, a'r Actau, a'r Efangylon yn oestadol ac yn ddyfal Ddysgawdwyr i chwi: O blegyd, o's digwydd i ti Dristwch neu Adfyd, edrych i mewn yma ar y rhai'n, megis ynghell Meddyginiaethau. Oddi yma y cymmeri ymwarded i'r Mall-haint, pa un bynnag fydd, ai digwydd Niwaid i ti, ai Marwolaeth, neu Golled am dy Dylwyth. Eithr nac edrych i mewn yn unig, amyn tro a dad-tro y cwbl oll; a chynnal yn fyfyr yn dy gof. Ac i dalfyrru, hyn yw Achos yr holl Ddrygau, eisiau gwybod yr Ysgrythurau, y rhai sy'n abl i'n gwneuthur yn ddoeth i lachawdwriaeth.

• SAINT CHRYSOSTOM.

Llyfrau Cymraeg,

A argraffwyd, ac ar werth gan I. Ross, yng Nghaerfyrddin; gan EFAN JAMES, gerllaw Dolgelly; gan Mr. WILLIAM JONES, yn y Bala; gan Mr. BEEDLES, Pont y Pwl; gan Mr. EFAN EFANS, Argraffydd, yn Aberhonddu; gan Mr. MORGAN, a Mr. BETHUEL GRIFFITHS, yng Nghastell-Nedd; gan Mr. DANIEL EFANS, yn Abertawe; a chan Mr. OWEN REES.

- I. **Y** BIBL Sanctaidd, ynghyd â Nodau a Sylwiadau ar bob Pennod, gan y Parchedig *P. Williams*. Pris 1*l.* 1*s.*
- II. Concordance, neu Mynegair ysgrythurol, yn 4 Plyg, gan y Parchedig *P. Williams*. Pris 5*s.*
- III. Dictionary newydd, y Saefonaeg o flaen y Cymraeg, gan *W. Evans*. Pris 4*s.*
- IV. Cyffondeb y pedair Efengyl, gan *Ioan Evans*, A. M. Pris 4*s.*
- V. Deddfau Cristianogol, neu Ddidwyll Air Duw, gan *I. Evan*, A. M. Pris 2*s.* 6*ch.*
- VI. Taith y Pererin. Pris 9 *c.*
- VII. Tyred a Groesaw at Iesu Grist. Pris 10 *c.*
- VIII. Yr Aberth Cymmeradwy, neu Ragoriaeth Calon ddrylliog. Pris 6*ch.*
- IX. Y Ffigysbren anffrwythlon, neu Esponiad ar Ddammeg y Ffigysbren diffwrth. Pris 4 *c.*
- X. Myfyrdodau ar y pedwar Peth diweddaf, sef Angeu, Barn, Nef ac Uffern. Pris 3 *c.*
- XI.

LLYFRAU CYMRAEG.

XI. Hunan-adnabyddiaeth, neu Draethawd, yn dangos Natur a Mantais y cyfryw Wybodaeth bwysfawr, a'r Ffordd i'w chyrhaeddyd: Yn cynnwys amryw o Ystyriaethau ar y Natur ddynol, gan *Iolan Mason*. Pris Swllt.

XII. Amryw Hymnau dymunol a phrofiadol, gan *Harri Sion*, gerllaw *Pont-y-Pwl*. At ba rai y chwanegwyd Pigion o Hymnau, o Walth yr Awdwyr hynottaf yn yr Oes bresennol. Pris 9c.

XIII. Oes Lyfr, yn cynnwys Hanes Brenhiniaeth a Thywysogion y Brytaniaid, er eu Sefydliad gyntaf i'r Amser presennol. Pris 6cb.

XIV. Gweledig, th y Bardd Cwsg. Pris 6cb

XV. Pob Dy ei Physygwr ei hun; yn cynnwys amryw brif Gyfarwyddiadau i wellhau y Rhann fwyaf o Glefydau, ynghyd â'u Harwyddion, ar Ddŷn ac Anifail; wedi eu casglu allan o'r Awdwyr goreu yn yr Oes. Pris 6cb.

XVI. Cynghorion Tad i'w Fab. Pris 3c.

XVII. Caniadau dwyfol i Blant, wedi eu hamcanu mewn Iaith esmwyth, gan *Isaac Watts*, D. D. Pris. 3c.

XVIII. Dehongliad Breudda, Sion. Pris 4c.

XIX. Act o Barliament am dorri Coed. Pris 2g.

N. B. Cyhoeddir ar frys, trwy Gynnorthwy, GOLYGIAD FERR ar yr Hanes ysgrythurol, gan *I. Watts*, D. D.

